

Nadaní žáci v současné škole.

Jan Štáva

Naše školství prochází v současné době bouřlivým obdobím změn. Jsou to především změny ve způsobech a obsahu výuky na jednotlivých školách a nových kompetencích, které byly vloženy do rukou ředitelům škol. Již jsme mohli zaznamenat i změny ve způsobech vzdělávání jak dětí s různým tělesným postižením, tak se specifickými poruchami učení. Rodičovská veřejnost přivítala jistou vstřícnost v integraci těchto dětí. Ale zatím opomíjenou problematikou zůstává otázka vzdělávání mimořádně nadaných dětí.

Může někdo namítnout, že v podstatě nejde o žádný problém. Když se někomu narodí nadané dítě je to pro rodiče hřejivý pocit. Nezažívá pocity zklamání nad špatnými známkami, nad poznámkami v žákovské knížce o problémech v chování a neprožívá jiné radosti rodičů průměrných dětí. Ale mnohdy bývá opak pravdou. Integrovat mimořádně nadané dítě je srovnatelně náročné jako integrovat dítě postižené.

Co je to talent, nadání, genialita? **Talent** se vyznačuje zpravidla v určité oblasti – hudební, sportovní, umělecké, matematické, literární aj. **Nadání** je základním rysem osobnosti talentovaného člověka, jenž mu umožňuje přenést talent na vyšší roviny. **Genialita** je vzácný fenomén, který má ještě mnohem větší výrazové možnosti, než talent, pochopení nebo uplatnění nadání i v mezinárodním srovnání povznáší na ojedinělý jev. (Landau 2007, s.39). Genius je na rozdíl od člověka s talentem schopen z vlastní vůle osvobodit své myšlení ze zaběhnutých stereotypů a svými poznatky měnit dějiny vědy a někdy i lidstva. (Čermák, Turinová 2005, s.37).

Mimořádně nadané dítě (pro naše integrační účely) je tedy dítě, žák a student, kteří vynikají svými intelektovými schopnostmi, jsou tvořiví, kreativní a schopni hledat nové cesty. Měli by mít jakousi vnitřní motivaci – schopnost soustředit energii na činnost, vytrvalost a trpělivost, která ho žene za novými poznatky, novými informacemi. (Švancar, UN č.7/2007).

Nadání můžeme rozdělit podle schopností v oblastech a činnostech, v kterých se jedinec projevuje jako nadaný. Tedy **druhy nadání** ve vztahu ke konkrétním aktivitám. **Intelektové schopnosti** – verbální, početní, prostorové, paměťové schopnosti atd.

Specifické akademické vlohy – matematické nadání, nadání pro přírodní vědy, atd.

Kreativní nadání – jedinec tvoří stále nové nápady a produkty, vymýšlí nové objekty a materiály.

Vědecké schopnosti – technické, matematické, jazykové nadání aj. Jedinec často využívá vědeckých metod a postupů.

Vůdcovství ve společnosti – schopnost pro kvalitní mezilidskou komunikaci a vedení osob.

Mechanické (zručné) schopnosti – jsou úzce spjaty s talentem v umění, vědě i strojírenství. Manipulace, prostorová představivost, vnímání vizuálních vzorů, detailů, podobností a rozdílů.

Talent v krásném umění – umění výtvarné, hudební, herecké a taneční.

Psychomotorická schopnost – zahrnuje nadání na různé druhy sportů či umělecké pohybové aktivity. (Machů 2006, s.12-13.)

Všechny tyto druhy nadání nejsou ohraničené a u každého jedince se různě prolínají.

Podle tohoto výčtu druhů nadání si již dovedete představit, jak široká bude oblast nadání. Mnoho předních odborníků, kteří tuto tematiku zkoumají uspořádali charakteristiky jež nám pomohou a navedou k lepší identifikaci.

Podle J. Laznibatové **charakterizujeme nadané dítě** ve třech oblastech:

Všeobecné znaky - velká energie, vitalita, široké spektrum zájmů, bohatý slovník, rané čtení, časně schopnosti používat abstraktní pojmy, pochopit význam cizích slov a používat je, zájem o podstatu věcí, vztahů, vynikající paměť a pozornost, celkově nízká unavitelnost v duševních činnostech, zájem o náročná témata.

Tvořivé znaky - intelektová hravost, bohatá fantazie a schopnost lehce rozehrát imaginaci, množství originálních nápadů, expresivita v názorech a ve vyjadřování, pružnost a hravost myšlení, originalita při řešení úloh různého typu, úsilí o jedinečnost a neopakovatelnost nápadů v pracích, úžasná představivost, silně vyvinutý smysl pro estetické cítění a vidění věcí, častá impulzivnost, výbušnost, prudká reakce, emocionální citlivost a zranitelnost.

Učební znaky - děti začínají se vším dříve než ostatní, rychlé tempo učení, lehké učení a radost z každé intelektové aktivity, bystrost při pozorování, schopnost rozeznat všechny detaily, schopnost vzhledu do podstaty problému, tendence k strukturování problémů, dobré analyticko-syntetické, stejně jako logicko-algoritmické myšlení, zároveň kreativní myšlení, schopnost najít více řešení problémů, neúnavnost při vyhledávání informací, správné zevšeobecňování, schopnost kritického a sebekritického myšlení a perfekcionismus.

Jaké problémy může mít dítě s nadáním? Nadané dítě se však může vlivem nedostatku podnětů, problémů k řešení začít nudit a hledá způsoby jak by se zabavilo. Takové dítě může být ve škole neúspěšné a problémové. Může mít problémy se sociální adaptací, má méně kamarádů (nemá se s nimi o čem bavit, projevuje se jako hyperaktivní, perfekcionalista, nesoustředěný(denní snění), neposlouchá, odmlouvá, pošťuchuje spolužáky, vykřikuje, nenosí vypracované úkoly, vyhledává konflikty. Až příliš často přicházejí děti do poraden s podlomeným sebevědomím, protože zažívaly řadu selhání, neúspěchů, odmítání. (Švancar, UN č.7/2007). Mnohdy mají problémy s autoritou, vzhledem k tomu že nejsou bráni jako rovnocenný partner.

Jak hledáme nadané dítě? Jak mimořádně nadané dítě diagnostikujeme? Především jde o dlouhodobé pozorování rodičů jak se vyvíjí jejich dítě od narození. Srovnávání s vývojovými škálami dětí u pediatrů. V pozdější době spolupráce rodičů s pedagogy, vedoucími zájmových kroužků. Napomoci nám mohou i spolužáci. Rodiče sami nebo na doporučení školy se mohou obracet na pedagogicko-psychologické poradny(PPP), kde psycholog a speciální pedagog provede zjištění mimořádného nadání. Závěry těchto vyšetření jsou základem pro tvorbu individuálních vzdělávacích programů(IVP). Avšak zvědaví nadaní s kreativitou ještě navíc potřebují podporu okolí – tedy rodinu, která si výjimečnost uvědomí a naučí se s ní pracovat. Musí mít i štěstí na školu – na učitele i na ředitele. (Švancar, UN č.7/2007). Posouzení mimořádného nadání v oblasti umělecké a pohybové přísluší jiným odborníkům – učitelům ZUŠ, konzervatoří, sportovním trenérům.

Způsoby podpory vzdělávání jedince s mimořádným nadáním.

Legislativa: legislativně jsou normy ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných zakotveny ve školské zákoně č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, v §17. A v části třetí vyhlášky č. 73./2005 Sb., ve vyhlášce č.73/2005 Sb. najdeme vysvětlení pojmu mimořádně nadaný žák, náležitosti tvorby IVP a náležitosti k možnosti přerazení do vyššího ročníku. Ve školském zákoně č. 561/2004 Sb. je zakotvena úprava vzdělávání pro žáky na základních a středních školách, opět výklad užití a tvorba IVP, způsob obohacování učiva, akceleraci vzdělávání, podpůrné programy, vedení dokumentace, způsob zjišťování mimořádného nadání a závěrečná doporučení a ustanovení.(Věstník MŠMT, prosinec 2006)

Výukové formy nadaných dětí.

Při vzdělávání mimořádně nadaných žáků by měl způsob výuky žáků vycházet důsledně z principů individualizace a vnitřní diferenciaci.

Příklady pedagogicko-organizačních úprav:

- individuální vzdělávací plán
- ° doplnění, rozšíření a prohloubení vzdělávacího obsahu
- ° zadávání specifických úkolů
- ° zapojení do samostatných a rozsáhlejších prací a projektů
- ° vnitřní diferenciaci žáků v některých předmětech
- ° účast ve výuce některých předmětů se staršími žáky
- ° vytváření speciálních tříd
- ° vynechání ročníku (RVP ZV, část D, s.101)

Také můžeme při vzdělávání užívat různé modely práce:

– **akcelerace** (zrychlení), umožňuje jedinci rychlejší postup ve vzdělávání, žák může jít dříve do školy, přeskočit ročník, přeskočit v předmětu, zhuštění ročníku (dva v jednom roce) nebo paralelní studium (absolvování některých předmětů na střední škole). Je nutné dbát v těchto případech na emoční a sociální zralost, dítě musí chtít a je vhodná tříměsíční zkušební doba;

- **obohacování učiva** (rozšíření učiva, prohloubení učiva nad rámec běžně aplikovaných učebních osnov, tj. práce s úkoly na vyšší úrovni)(Machů 2006, s.41- 42);

- **učební centra** (exponáty poslouží jako motivační výuková fáze) ;

- **místnost pomůcek** (školní knihovna, laboratoř a další speciální učebny) ;

- **výlety**;

- **soutěže**;

- **mentoring** (zprostředkování spolupráce mezi dítětem a odborníkem) ;

- **pomocný učitel** (nadaní se mohou stát učiteli svých vrstevníků nebo vykonávat funkci asistenta v odborné učebně) ;

- **sobotní a letní programy** (pořádané některými školami).

Školy, které potřebují metodickou a konzultační pomoc v oblasti identifikace mimořádného nadání a specifík vzdělávání mimořádně nadaných žáků, se mohou obracet na metodiky péče o nadané. Skupinu těchto metodiků, jejíž činnost je koordinována Institutem pedagogicko-psychologického poradenství ČR (dále jen IPPP ČR), tvoří 21 psychologů – pracovníků pedagogicko-psychologických poraden ve všech 14 krajích. IPPP ČR rovněž připravil a realizuje systém vzdělávání pedagogických pracovníků škol a školských zařízení, kteří se věnují vzdělávací a další péči o mimořádně nadané děti, žáky a studenty.

Varianty vzdělávání nadaných dětí:

Je možné zřídit speciální školu pro nadané žáky. Byl by nutný kvalifikovaný výběr žáků, např. i za pomoci pedagogicko-psychologické poradny. Mimořádně nadané děti se ocitnou mezi sobě rovnými, ale nepůjde jen o chápavější a učenlivější děti, jde zpravidla i o děti s ne-průměrným sociálním chováním; pedagogové, kteří tu budou učit, by měli projít kurzem, ve kterém by se na tuto nestandardní práci mohli připravit. Žáci této školy se obsahem probíraného učiva zřejmě zcela vzdálí svým vrstevníkům.

Další možností by mohla být speciální třída při běžné základní škole pro děti, jimž jejich schopnosti dovolují pracovat rychlejším tempem. Pro její zřízení by byl samozřejmě nutný odpovídající počet dětí. Děti by pracovaly rychlejším tempem, byl by prostor i pro řadu témat, na které v běžné třídě není čas. Překážkou mohou být nehomogenní schopnosti dětí, dítě může s lehkostí zvládat nadprůměrně některé předměty ale přitom mít problémy v jiných předmětech. Záleží na osobnosti a schopnostech učitele, jeho přístupu a snaze podpořit nadání jednotlivých žáků. Samozřejmostí by mělo být vytvoření

individuálního studijního plánu, případně i vytvoření individuálního plánu práce v předmětech ve kterých dítě vyniká. Výuku je třeba diferencovaně kombinovat, rozdělit si děti podle schopností v jednotlivých předmětech do skupin, další možností je návštěva vyššího ročníku na předměty ve kterých žák vyniká. Dítě tak neztratí kontakt s vrstevníky a přitom se dostatečně rozvíjí v předmětech kde projevuje nadání. Žáci by měli dostávat specifické úlohy, jejichž náročnost odpovídá jejich individuální úrovni a vzdělávacím potřebám. Úlohy zajímavé, neobvyklé, takové, které mimořádně nadaného žáka se zájmem o předmět lákají a motivují k nadstandardnímu výkonu. Učitel by měl také žáky motivovat k účasti v soutěžích a olympiádách.

Většina učitelů si uvědomuje, že nadaní žáci a studenti mají být vzděláváni v souladu se svými schopnostmi, dostávat úkoly a podněty, které odpovídají jejich rozumové úrovni a jejich nadání. Plánování a vytváření speciálních individuálních postupů a programů pro jedno či dvě nadané děti ve třídě je však velice časově náročné a často stojí nad rámcem běžných povinností a problémů, se kterými se každý učitel denně potýká.

Výzkumy ukazují, že nadané děti zvládají na základní škole už před vstupem do příslušného ročníku 35 – 50% učební látky, která se bude probírat. Proto se ve škole mohou často nudit. Tehdy vzniká nebezpečí, že dojdou k závěru, že učení je vždy jednoduché, úspěch zaručen a studium jde bez práce.

Každé dítě je individualita a platí to i o dětech, které vykazují nadprůměrné rozumové schopnosti. Z toho je vždy nutné při diagnostikování a hodnocení všech dětí vycházet. Níže popsaná typologie nadaných dětí nemá sloužit k „zaškatulkování“ jednotlivých dětí ve školní třídě k příslušným typům a kategoriím. Chce pouze ukázat, s jakými možnými obecnými typy nadaných dětí může učitel nejčastěji počítat. Podle Bettse a Neihartové existuje 6 základních typů nadaných dětí:

Úspěšné nadané dítě, učitel toto dítě často správně identifikuje. Je to dítě, které se velmi dobře učí, má samé jedničky, dovede jednat s dospělými, je poslušné a nemá žádné problémy chování.

Vysoce tvořivé nadané dítě stále vymýšlí něco nového, experimentuje. Je pro něj obtížné přizpůsobit se pevnému školnímu systému. Opravuje dospělé, chce měnit školní pravidla, špatně se ovládá. Chování takových dětí bývá velmi konfliktní.

Nadané dítě maskující své schopnosti, obvykle schovává, maskuje své skutečné, často nadprůměrné schopnosti jen proto, aby bylo přijato ostatními spolužáky. Obecně platí, že tyto děti mívají velmi nízké sebevědomí i sebehodnocení a často jsou velmi frustrovány. Tento typ se často týká nadaných dívek, zejména na počátku střední školy.

„Ztroskotané, odpadlé“ nadané dítě stojí často v opozici, proti všem a všemu. Protestuje proti dospělým, rodičům i učitelům, kamarádům, sourozencům, proti celé společnosti. Je stále nespokojeno a dává to najevo. Také ono má snížené sebevědomí, a zároveň má pocit, že mu nikdo nerozumí. Buď vyrušuje nebo zcela již rezignovalo, ztratilo motivaci a odmítá jakoukoliv školní činnost. Nedělá školní úkoly a nepřipravuje se. Jeho školní výkony bývají velmi nevyrovnané, hodnocení průměrné až podprůměrné.

Nadané dítě s určitou vývojovou poruchou (nejčastěji se specifickou vývojovou poruchou učení.). Tyto děti bývají velmi nadané, ale jejich školní výsledky tomu zdaleka neodpovídají. Jejich školní zadání bývají často nedokončena, nejsou schopny pracovat pod časovým tlakem a bojí se jakéhokoliv selhání. Většinou jsou hodnoceny jako žáci s průměrnými schopnostmi.

Autonomní nadané dítě bývá velmi nezávislé, vystačí si samo se sebou. Je schopno riskovat, má velmi pozitivní sebehodnocení a využívá školní vzdělávací systém tak, aby z něj sám měl co nejvíc užítku.

Děti, které mají na jedné straně výjimečné schopnosti - nadání, ale trpí současně určitým handicapem, bývají v anglické terminologii nejčastěji označovány jako „twice exceptional“ (dvojitá výjimečnost). Společným rysem celé této skupiny dětí je, že bývá obtížné ji identifikovat. Handicap a nadání se často vzájemně kompenzují, maskují, a proto bývají tyto děti učiteli označovány většinou jako průměrné.

Současná realita práce s nadanými žáky:

Mnohé školy a učitelé nejsou dostatečně metodicky připraveni diagnostikovat nadané děti a pak s nimi odborně pracovat; možnosti vytváření příležitostí pro vzdělávání nadaných dětí na školách jsou z těchto důvodů omezené.

Řada dalších škol se ale tímto problémem více či méně intenzivně zabývá (nejenom vzhledem k existující legislativě); problémy však řeší často bez odborné a metodické pomoci.

Obecně chybí systém, přehled, vzájemná informovanost.

Výzkum k problematice nadání a nadaných:

Vyspělé země ve světě: velmi intenzivní výzkum; v řadě zemí centra pro výzkum nadání. Česká republika: Čs. výzkum nadání byl přes slibné počátky ve 20-30. letech násilně přerušena obdobím války a následnou érou totality. V současné době se české teoretické bádání soustřeďuje kolem několika univerzit v Praze, Brně, Ostravě a Hradci Králové a zejména kolem Společnosti pro talent a nadání (STaN), takto pobočky European Council for High Ability (ECHA). MENSA – mez. společnost s cílem je využít inteligence ve prospěch lidstva.

PdF MU - _vzdělávání a výchova nadaných žáků:

Pedagogická fakulta MU v Brně realizuje v letech 2007-2011 VÝZKUMNÝ ZÁMĚR (hlavní řešitel prof. dr. M. Vítková, CSc.) » Speciální potřeby žáků v kontextu RVP pro základní vzdělávání «.

Jedním z dílčích úkolů tohoto záměru je vzdělávání a výchova nadaných žáků. Cílem výzkumu je hledání prostředků (metod a podmínek) pro všestrannou podporu nadaných žáků ve škole i mimo školu.

Výzkumný cíl:

Zjistit, jaký je současný stav přístupu ke vzdělávání nadaných žáků a mimořádně nadaných v ČR i v zahraničí.

Analyzovat dostupné informační zdroje (české i zahraniční publikace, internetové zdroje apod.;

provést orientační průzkum současného stavu v oblasti vzdělávání a výchovy nadaných a mimořádně nadaných žáků základních a středních škol na vybraném vzorku škol v České republice.

Dosavadní výsledky:

Konference 2007, 2008 *Vzdělávání a výchova nadaných žáků*

Vydání monografie z těchto konferencí 2007, 2008.

Zpracování 1239 případových studií nadaných dětí a žáků:

- v 93% rozvoj nadání iniciovali a zajišťovali rodiče,
- 69% nadaných dětí mělo ve škole problémy s kázní (neuspokojení zájmu dětí ve výchovně vzdělávacím procesu,
- 78% nadaných dětí v průběhu školní docházky navštěvovalo ve volném čase zájmové aktivity,
- v 27% projevil zájem o rozvoj nadání žáků škola (reprezentace školy v různých soutěžích).

Očekávané výsledky:

Na základě výzkumu navrhnout a ověřit nové (nebo inovované) postupy při diagnostice nadaných a mimořádně nadaných žáků v základní škole.(inovovat stávající diagnostické nástroje, resp. vytvořit nástroje nové).

Navrhnout a ověřit strategie vzdělávání a výchovy nadaných mimořádně nadaných žáků základních a středních škol. Kromě obecně formulovaných metodických postupů ověřovat také metodické postupy specifické pro jednotlivé vzdělávací oblasti, postupně realizované prostřednictvím školních vzdělávacích programů.

Na základě zjištěných poznatků při vzdělávání žáků stanovit požadavky na úpravu kurikula pregraduální a postgraduální přípravy učitelů pro základní školu.

Formulovat podmínky, které jsou nezbytné pro úspěšnou výuku při respektování rozdílností mezi žáky, a tím i kvalitní vzdělávání žáků v inkluzivních třídách.

Vytvořit teoretické konstrukty, které napomohou ke konstituování nového pojetí Didaktiky pro inkluzivní školu.

Cvetkovic – Lay, J. *Ja choču i mogu više. Priručnik za odgoj 3 do8 godina*. Zagreb, Alinea.

Fořtík V., Fořtíková J. *Nadané dítě a rozvoj jeho schopností*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-297-3

Jurášková J. *Základy pedagogiky nadaných*. Pezinok: Formát, 2003.

Jurášková J. *Základy pedagogiky nadaných*. IPPP ČR,2006.

Kolektiv autorů. *Stručný psychologický slovník*. Bratislava: Pravda, 1987.

Monks J. Franz, Ypenburg H. Irene, *Nadané dítě*, Grada 2002,

Průcha J., Walterová E., Mareš J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: VÚP, 2007.

Vyhláška 73/2005 Sb. Vyhláška o vzdělávání dětí, žáků studentů se speciálními vzdělávacími potřebami dětí, žáků studentů mimořádně nadaných.

www.rvp.cz, Metodický portál: ISSN: 1802-4785

www.manesova.cz/nadane-deti/

PaedDr. Jan Šťáva, CSc.

Odborný asistent Katedry pedagogiky PdF MU v Brně

stava@ped.muni.cz